

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili õppekava

Ülle Muzakko

JÄRVA-PEETRI KÄISTE TIKANDI REKONSTRUKTSIOON

Lõputöö

Juhendaja: MA Ave Matsin

Konsultant: Silja Nõu

Kaitsmisele lubatud.....

Viljandi 2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. REKONSTRUEERITAV ESE JA TÖÖ TEOSTAMISE VÕIMALUSED	6
1.1 Esemekirjeldus	6
1.2 Võimalikud suunad rekonstruktsiooni teostamiseks	8
2. LILLKIRJALINE TIKAND PÕHJA-EESTI RAHVARÕIVASTEL.....	10
2.1 Lillkirjalised käised.....	11
2.2 Lillkirjalised tanud	12
2.3 Linukad ja nende taaskasutus muude esemetena	13
3. REKONSTRUKTSIOONI TEOSTAMINE.....	16
3.1 Ettevalmistustööd	16
3.2 Tikandi joonise taastamine	16
3.3 Tikkimise ettevalmistus ja tikkimine	21
3.4 Tikandiosade lõiked.....	23
3.5 Praktilise töö analüüs	25
KOKKUVÕTE	28
KASUTATUD ALLIKAD	29
LISAD	31
SUMMARY	53

SISSEJUHATUS

Minu esivanemad on pärit Järvamaalt. Vanaema valmistas endale 1930 aastal 17-aastase tütarlapsena leeri lõpetamiseks Peetri kihelkonna rahvarõiva seeliku, käised ja vöö. Kahjuks olid rõivad minuni jõudes läbi teinud tänapäevasemaks muutumise protsessi – käistele on lisatud nõõpidega esikinnis ja seelikule trikotaažist pihaosa. Vanaema oli selleks ajaks meie hulgast juba lahkunud ja sellepärast ei ole mul olnud võimalust nende kohta küsimusi esitada. Sellest ajendatuna tekkis tahtmine valmistada endale sarnased rõivad ja kooli tulles oli see üks minu peamisi eesmärke. Algas on juba tehtud – koolitöödena on valminud omakootud kangast triibuseelik, kirivöö, kampsun ja pottmüts. Käiste jaoks olen uurinud MUISi materjali ja leidnud sealt ligi 200-aastased Järva-Peetri siiditikandiga käised, millel tikand on suures osas hävinenud. Kui olin võimalikuks lõputöö teemaks valinud koopia nimetatud käistest, siis eset kohapeal uurides selgus, et selle käistealane on kokku õmmeldud vähemalt neljast erinevast esemest, millest üks on linukale iseloomuliku tikandiga. Nüüd oli vaja otsustada, kuidas ja kas üldse selline valik teha. Esialgu tundus ülesanne nii keerulisena, et mõtlesin loobuda. Samas kõnetas see materjal mind väga. Ülesanne tundus väljakutset pakkuv ning otsustasin veel mitte alla anda. Selline ese andis mitu võimalikku teed, kuidas edasi minna, oli vaja ainult see õige leida. Otsustavaks sai ERMi nõusolek valmis ese endale osta. See andis võimaluse esemest täpsemaid andmeid koguda fotode ja laborianalüüside näol.

Lõputöö eesmärk on taastada leitud käiste tikandi osad võimalikult originaalilähedaselt. Selleks esitatan käesolevas uurimustöös järgnevad küsimused, millele leian töö käigus vastused: Kas ja milliste meetoditega on võimalik kogu tikandi muster taastada? Kas tikandit uurides on võimalik tuvastada algsed esemed, mille osad need on olnud?

Lõputöö metoodika selgus ja täienes töö käigus. Empiirilise uurimusena olen kogunud üldinfot Põhja-Eesti erinevate lillkirjaliste tikanditega esemete kohta peamiselt rahvarõivaalasest kirjandusest. Olen uurinud ka ERM-i korrespondentide vastuseid ja etnograafilist arhiivi ning joonistuste kogu. Esemete uurimisel olid valimis MUISi süsteemis fotodega varustatud museaalid, pearõhuga ühevärvilisel tumedal tikandil, eesmärgiga leida rekonstrueeritava tikandiga sarnaseid mustreid ja motiive. Lisaks olen tutvunud ERM-is kohapeal esemetega, millel fotod andmebaasis puuduvad.

Töö koosneb kolmest peatükist ja lisadest. Esimene peatükk kirjeldab rekonstrueeritavaid käiseid ja toob välja erinevad võimalused rekonstruktsiooni teostamiseks. Teises peatükis antakse lühike ülevaade lilltikandiga käistest, tanudest ja linukatest ning nende hilisemast taaskasutusest. Kolmas peatükk kirjeldab tööprotsessi, mille käigus valmivad rekonstrueeritava tikandi mustrijoonised ja tikandiproovid ning analüüsitakse tulemust.

Sarnase rekonstruktsiooni kohta ei ole ma materjali leidnud. Rekonstruktsioone on Viljandi kultuuriakadeemia rahvusliku tekstiili eriala lõputööna tehtud viiel korral. Olen nende töödega tutvunud, eesmärgiga leida sealt võimalikke meetodeid rekonstruktsiooni teostamiseks.

Põhja-Eesti lilltikandi kohta on mitmeid materjale. Elle Vunderi „Eesti rahvapärane taimornament tikandis“ annab ülevaate lilltikandist üldiselt, peatudes sealjuures ka Põhja-Eesti omapäradel. Hilda Linnuse „Tikand Eesti Rahvakunstis I osa – Põhja-Eesti ja saared“ räägib juba täpsemalt Põhja-Eestis kasutusel olnud tikandi ornamentikast, materjalidest, värvidest ja tehnilistest võtetest. Värvitahvlitel on ära toodud ka mõned näited.

Käistest ja tanudest on kirjutanud raamatus „Eesti rahvariiete ajalugu“ Ilmari Manninen, samuti Melanie Kaarma ja Aino Voolmaa raamatus „Eesti Rahvarõivad“. Põhja-Eesti rahvarõivarühma kujunemisest ja selle omapäradest koos kirjelduse ja mõne ülikonna tegemisõpetusega võib leida Aino Voolmaa kirjutisest 1957 aasta Etnograafiamuuseumi väljaandes „Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult“. Kersti Loite on Virumaa käiseid ja tanusi täpsemalt kirjeldanud oma 2017. aastal ilmunud mahukas käsiraamatus „Virumaa rahvarõivad“.

Linukate kohta on peamine infoallikas Etnograafiamuuseumi aastaraamatu XXIV väljaanne, kus on avaldatud muuseumi pikaajase töötaja Hilja Sild'i 1968 aasta Etnograafiamuuseumi X teadusliku konverentsi ettekanne. H.Sild ise on oma artiklis rohkelt viidanud A.W. Hupeli väljaandele „Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland“. Hupelit mainib ka Ilmari Manninen oma Rahvariiete ajaloos ja kirjutab, et see on kogu kirjandusest leitav info linukate kohta. (Manninen, 2017 lk 66)

Kahjuks ei olnud võimalik tutvuda teavikuga, millele viitab oma raamatus „Eesti rahvapärane taimornamet tikandis“ Elle Vunder – Lotz, A. 1933 aastal Saksamaal Leipzgis välja antud Bibliographie der Modelbücher. Lootsin sellest leida vihjeid ja võib-olla isegi pilte 18 saj

mustrijooniste kohta. Selle ajastu mustrid võivad olla rekonstrueeritavate käiste tikandite inspiratsiooniks. Ainuke eksemplar Eestis asub Tartu Ülikooli Raamatukogus, on remondi ajaks pakitud ja lugejatele ei väljastata.

Suur tänu kõigile, kes nõu ja jõuga lõputöö valmimisel abiks olid. Eriti tahan tänada ERM-i kuraatorit Reet Piirit, ilma kelleleta oleks see töö ilmselt tegemata jäänud. Samuti tänan juhendaja Ave Matsinit, kes sisendas minusse usku, et olen teinud hea valiku. Tänan Silja Nõud kaasa mõtlemast ja ja nõuandeid jagamast!

Hiljem valmib lõputöö andmete põhjal eseme koopia ERMile.

1. REKONSTRUEERITAV ESE JA TÖÖ TEOSTAMISE VÕIMALUSED

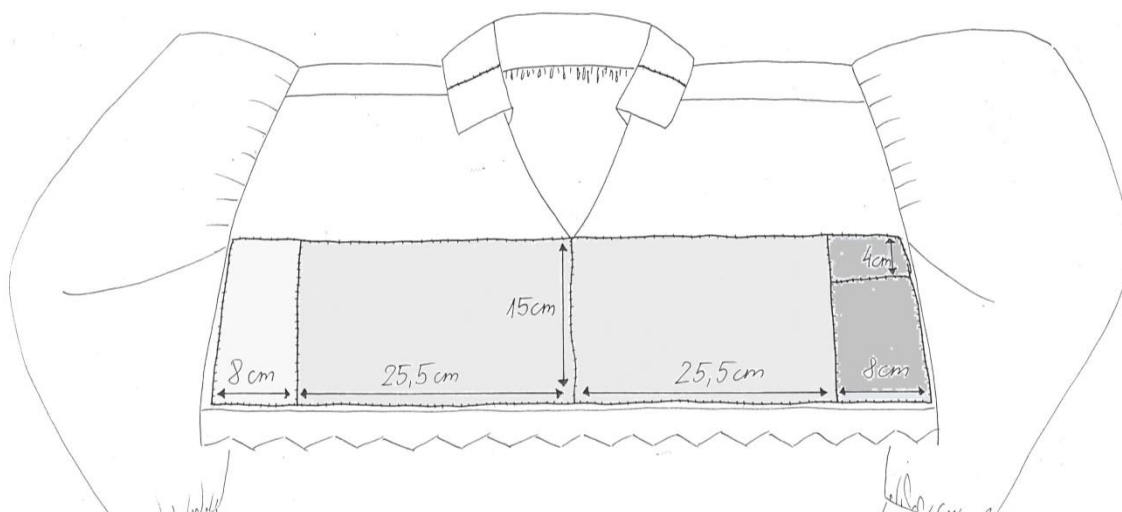
1.1 Esemekirjeldus

Järva-Peetri käised, mille tikandi rekonstruktsioon käesoleva tööga teostatakse, on ERMi esemeline materjal numbriga 13474 (*Foto 1*). Linasest riidest pruuni siiditikandiga ese on kogutud 1918 aastal Järva-Jaani kihelkonnast (Pähu küla, Mihkli talu). Üleandja Leena Roosmann on teadnud rääkida, et käised kuulusid tema vanaemale, kes elas Peetri kihelkonnas (Viisu küla, Sepa talu) ja neid kanti 80 aasta eest pidude ajal. Arvestatuna üleandmise hetkest oleks nende kandmise aeg 1830-ndad aastad, seega võib praegu käiste vanuseks oletuslikult pidada vähemalt 180 aastat. Käiste alasel on sakilise äärega fileetehnikas pits.

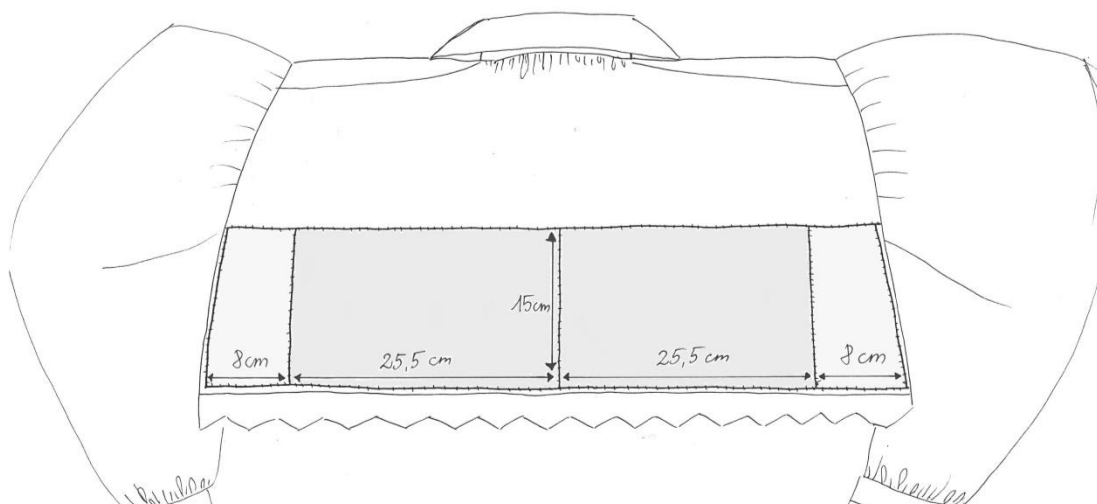
Foto 1. ERM 13474 Peetri

Asudes eset muuseumis täpsemalt uurima selgus, et käiste esialgne alane, millel võis olla tikand, on esemelt välja lõigatud nii, et küljeõmblused ja alumine äär koos pitsiga on säilinud. Väljalõigatud osa on asendatud tikandiga, mis on kokku õmmeldud erinevatest lilltikandiga esemetest.

Joonis 2. Esiosa detailide paigutus ja mõõdud

Esiosa tikand koosneb neljast tükist, õmblustega keskjoonel ja mõlemast küljeõmblusest 8 cm kaugusel. Vasaklpoolne küljedetail on omakorda kahest tükist kokku õmmeldud (Joonis 2). Kahel keskmisel osal (joonisel 1 keskmine hall ala) on äratuntav kahe pruuni tooniga tikitud linukale iseloomulik muster (lisa 2, Foto 23). Äärmised detailid on erineva tikandiga, üks neist (joonisel 1 heledam hall ala) sarnaneb materjali poolest tagumiste külgmiste detailidega (lisa 2, Foto 22). Teise külje tikand (joonisel 1 tumedam hall ala) on tikitud ülejäänud eseme tikanditest erineva, tugevama keeruga niidiga. Ka mustri motiiv ei sobitu teiste samalt esemelt tuvastatud motiividega (lisa 2, Foto 24).

Joonis 1. Tagumise osa detailide paigutus ja mõõdud

Tagumine tikandi osa on sarnaselt esimesele neljast tükist kokku õmmeldud (Joonis 1) – kahel keskmisel (joonisel 2 tumedam hall ala) tumepruuni siidiga tikitud käistele ebatüüpiline muster neljast analoogsest motiivist (lisa 2, Foto 26). Külgmised heledama siidiga detailid

(joonisel 2 heledam hall ala) on ühesuguse motiivivistikuga, mis annab alust arvata, et katked on pärit ühelt ja samalt esemelt (lisa 2 *Foto 25*, *Foto 27*). Käiste krae nurkades on tikand väga halvasti säilinud (Lisa 2, *Foto 34*, *Foto 35*). Krae- ja esikinnise äär on kaunistatud sinise linase niidiga kasutades üleloomispisteid. Käiste ülemise osa ja külgeõmmeldud tikandiosa õmblusele on peale tikitud jämedama korrutamata villase pruuni lõngaga ülemine äärekiri (*Foto 36*). Külgeõmblustel olev tikand on teostatud väga tugeva keeruga niidiga. ERM-i konserveerimislabori hinnangul selgus, et kõik tikandid, v.a sinine üleloomispiste kaeluses ja käite alase ülemine äärekiri, on teostatud siidiga.

1.2 Võimalikud suunad rekonstruktsiooni teostamiseks

Leides, et uuritavad käised on taaskasutatud esemetest kokku õmmeldud, tekkis küsimus, mis viisil rekonstruktsioon teostada. Võimalikke suundi oli mitu:

- 1) taastada käiste muster, kohandades seda nii, et selle alusel saab tikkida terved Peetri käised;
- 2) kogu mustri erinevate osade taastamine ja nende hilisem kasutamine vastavalt sama piirkonna linuka või tanu tikkimisel;
- 3) teha eseme rekonstruktsioon just sellisena, nagu on originaalse ehk tükkidest kokku õmmelduna. See eeldab eelnevalt ka mustri osade kaupa taastamist, õmblemismeetodite tuvastamist ja võimalikult sarnaste materjalide kasutamist.

Esimene võimalus langes välja, kui selgus, et käiste õmblemisel on kasutatud vanu linukaid. Linuka musti kompositsioon on tüüpilisest käiste mustri kompositsioonist liiga erinev, mistõttu taastatud muster ei sobiks käistealase kirja tikkimiseks.

Teist võimalust ei valinud ma töö põhisuunaks, kuna ei olnud kindel, kas säilinud mustrite põhjal on võimalik hiljem vanu peakatteid rekonstrueerida. Töö käigus selgus siiski, et taastatud mustrid on võimalik seostada konkreetsete esemetüüpidega, mistõttu neid on võimalik edaspidi kasutada linukate ja tanude tikkimisel.

Kolmandat võimalust kaaludes pöördusin ERMi kuraatori Reet Piiri poole küsimusega, kas ERM oleks huvitatud käiste rekonstruktsioonist sellisel kujul, nagu originaal. Kuna originaali

tikand on väga kulunud ja kangas halvas seisus, siis teostatav rekonstruktsioon säiliks näitliku materjalina kunagisest taaskasutusest. Lisaks saaks taastatud mustreid kasutada selle piirkonna linukate ning tanude tikkimisel. Reet Piiri oli esialgu seisukohal, et sellisel juhul ei tohiks rekonstruktsioon välja näha kui uus ese, sest originaali ei õmmeldud kokku uutest linuka tükkidest vaid suure tõenäosusega oli tikand juba siis pisut kulunud. Vanutamine tundus liiga äärmuslik võtte, kuna sel juhul häviks tikand jälle lühikese aja jooksul ja kogu töö kaotaks mõtte. Hea oleks ju eset pikema aja jooksul muuseumikülastajatele esitleda, kui näidet esivanemate nutikusest taaskasutamisel. Ühise arutelu järel sai võetud vastu otsus, et juhul, kui töö tuleb teostamisele, jäävad tikandid siiski vanutamata.

Valisingi rekonstrueerimiseks kolmanda võimaluse, kuid otsustasin selle töö mahukuse tõttu jagada kaheks etapiks: esimese, lõputöö raames valmiva etapi käigus, valmib tikandi mustri rekonstruktsioon, valin välja käiste valmistamiseks sobivad materjalid ja teen tööproovid tikandi mustri rekonstruktsiooni õigsuse hindamiseks. Proovitikand valmib kolmest küljedetailist. Teises etapis valmivad käiste ülejäänud tikandid ja arvestades algseid lõikeid ning õmblusvõtteid õmblen käised lõpuni valmis. Selle etapi teostan peale lõputööd.

2. LILLKIRJALINE TIKAND PÕHJA-EESTI RAHVARÕIVASTEL

1950 aastal hakkasid toonase Etnograafiamuuseumi (praegune ERM) töötajad eesotsas Aino Voolmaaga koostama rahvarõiva käsiraamatut „Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult“, mis anti välja 1957. aastal. Selles on rahvarõivad jaotatud mitmeks kohalikuks rühmaks, milline liigendus on jäänud kehtima tänaseni. (Viires, 1990 lk 1263) Eesti rahvarõivad jagunevad selle liigenduse järgi nelja suuremasse gruppi: 1) Lõuna-Eesti rahvarõivarühm; 2) Põhja-Eesti rahvarõivarühm; 3) Lääne-Eesti rahvarõivarühm; 4) Saarte rahvarõivarühm. Põhja-Eesti rahvarõivarühma moodustavad kolm põhjapoolset maakonda – Harju-, Järva- ja Virumaa. Sellel alal esineb rõivastuses mitmeid iseloomulikke jooni, millega teistest rõivarühmadest eristutakse. Üheks iseloomulikuks nähtuseks on omalaadne lillornament. (Voolmaa, 1957 lk 98) Selle moodustab stiliseeritud pikisuunas kulgev väärt, mis on varustatud sageli väga lopsakate õite, lehtede ja pungadega. Motiivid erinevad omavahel täiesti ning on üldmuljes sümmeetrilised. Kõige tüüpilisemad motiivid on õis külgsuunas (kellukas, *Foto 3*) ja õis pealtsuunas (rosett, *Foto 2*), mis on andnud lugematu arvu tuletisi.

Foto 3. Kellukas. Autori foto

Foto 2. Rosett. ERM 8263 Järva-Jaani käised

Lillkirjad tikiti valgele linasele riidele madal- või pinnatäitepistes, kasutades rohkesti võrgulist pinda. Vanemad tikandid on teostatud siidiga või linase niidiga, kõige kättesaadavam aga oli kodune villane lõng. Siidtikandite hulgas on osa tikanditest ühevärvilised – kas mustad või

mustjaspruunid. Viimaeid nimetas rahvas „tulitanud tikandeiks“. Ühed vanimad tikitud kirjadega käised on pärit Jõelähtmest (ERM A 293:208/ab MUISis ilma fotota) ja valmistatud ERMi andmetel 18. saj. lõpus. (Linnus, 1955 lk 22) Valdavalt on tikandid oskuslik meistritöö, mille tikkimisega teenisid ülalpidamist nii kohalikud kui ka linnades elavad vaesemad saksa naised. (Sild, 1969 lk 66) Oma töö kõrvalt õpetasid nad peenemat näputööd asjahuvilistele linnast ja maalt, nii õppisid ka talunaised tikkima ja osavamad hakkasid sellega endale leivakõrvast teenima (Vunder, 1992 lk 22).

Lillkirjale on iseloomulikud kaunistuseks lisatud litrid. Litrite paigutamisel kasutati kindlat süsteemi – kas vahelduvate ridadena või motiivi asetust jälgides. Võib täheldada ka teatavat traditsiooni, kus mustale tikandile kinnitati litrid punase niidiga ja valgele tikandile sinise niidiga. (Linnus, 1955 lk 16-22)

2.1 Lillkirjalised käised

Ilmari Manninen on Etnograafilises sõnastikus kirjeldanud käiseid järgmiselt: Käised (*käiksed, käisped, käispeed, käispihad, pihik, lühike särk*) on mingist peenemast valgest riidest tehtud naiste pihariie (pluus) ilustatud väljaõmblustega (käiste „plank“), litritega ja pitsilise all-äärega. (Manninen, 1993 lk 22) Hiljem oma raamatus „Eesti Rahvariiete ajalugu“ on ta lisanud: ... *mis on varrukatega ja tavaliselt ilma hõlmadeta* (Manninen, 2017 lk 262).

Naiste riietuses esinevaid käiseid peetakse Põhja-Eesti piirkonna kõige iseloomulikumaks esemeks. (Voolmaa, 1957 lk 97) Usutavasti on see pärand 13.saj Eesti randadele asunud rootslastelt, kes tõid kaasa kahest osast särgi, mis koosnes õlapaeltega alussärgist ja lühikesest pikkade varrukatega käistest. (Kaarma, et al., 1981 lk 14) On kindlaks tegemata, miks nad Põhja-Eestis nii ulatuslikult levima hakkasid, kuid kindlasti olid nad selles piirkonnas üleüldises kasutuses juba 17 saj. algusest kuni 19 sajandi alguseni. (Kaarma, et al., 1981 lk 213)

Käised olid lühikese pihaga, ulatudes napilt rindade alla. Varrukad olid kroogitud suuga, varrukasuus kitsas värvel. Õlgadele õmmeldi õlalapid ja krae oli mahapööratav. Käistealane on Põhja-Eesti naiseülikonna kõige silmapaistvamaks dekoratiivseks osaks ja selle kaunistamisele pöörditi erilist tähelepanu. Eriti toredateks peeti 18 saj. lõpul elukutseliste

näputöötegijate poolt pruunikasmustade (tulitanud) või mitmevärviliste siidniitide ja litritega kaunistatud käiseid. Hinnalise pidurõivana pärandati käiseid edasi emalt tütrele. (Kaarma, et al., 1981 lk 214) Krae oli tavaliselt tikanditeta või kaunistas selle nurki rosetikujuline motiiv. Käiste alläares oli pits. (Linnus, 1955 lk 16-22)

Tutvunud käistega, mille tikandi rekonstruktsioon käesoleva tööga teostatakse, võib oletada, et põlvest-põlve edasi pärandatud käiste tikand oli kulunud, kuid sooviti siiski kallist eset edasi pidada. Kuna omanikul ilmselt tikkimiseks vajalikud oskused ja vahendid puudusid, leiti võimalus käiste uuendamiseks, kasutades selleks teisi tikitud esemeid, mis värvi ja mustri poolest sobisid. Teise versioonina võis esialgselt käistelt tikand üldse puududa ja piduriideks muutmise eesmärgil on tikandid külge õmmeldud.

2.2 Lillkirjalised tanud

Abielunaine pidi hoolitsema selle eest, et tema pea oleks alati kaetud. (Manninen, 2017 lk 37)

Naine ei tohtinud ilma mütsita räästa alt välja minna. Kui ta aga kogemata ilma tanuta, mütsita välja oli läinud, ja see talle äkki meelde tuli, kahmas ta käega peast kinni ja hüüdis: „vaeh, kus müts!“ ning hoidis käe niikaua pealael, kuni tuppa jõudis ja mütsi pähe pani. (Jürgens, 1923)

Kõige üldisemad abielunaiste traditsioonilised peakatted 19. saj olid kahekorra kokkumurtud riidetükist tanud, mida kasutati alates 17. sajandist. Põhja-Eesti tanud olid kurrutatud ülaosaga ja tõmmati ümber pea pingule kuklas seotava kurrupaelaga. (Kaarma, et al., 1981 lk 41) 18 saj lõpust kaunistati tanud lillkirjaga, mis igapäevatanudel oli kitsama, pidulikel rikkalikuma ja laiema äärevööndiga. (Kaarma, et al., 1981 lk 217) Lillkirjade värv vanematel tanudel oli sageli must. Kaunistamiseks kasutati ka litreid ja taha kinnitati rippuvad siidipaelad. (Manninen, 2017 lk 70) Tanu tikand pidi värvuselt sobima käistekirjaga ja olema ka iseloomult sarnane. (Linnus, 1955 lk 16)

Vaadelnud ERMi kogudes olevaid lilltikandiga Põhja-Eesti tanusid, võib öelda, et kompositsioonilt on nad sarnased – otsmikul üksik õiemotiiv, mõlemal pool sümmeetriliselt mööda vääti roseti-, kelluka- või muud õiemotiivid. Kelluka motiiv on tikanditel reeglina

Foto 4. Vasakul ERM A 509:3669 tanu Jõhvi Eesti Rahva Muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/502685>, paremal ERM A 509:4274 tanu katke, Rakvere Eesti Rahva Muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/605700>

ülespoole avatud õiega, kuid leidsin ka tikandeid, kus kellukas on avatud allapoole (*Foto 4*). See andis julgust sobitada rekonstruktsioonil oletatava tanu tikandi osad omavahel selliselt, nagu on näha lõpptulemusel (lisa 4 *Joonis 13*).

2.3 Linukad ja nende taaskasutus muude esemetena

Linukas on valgest, sageli väga peenest linasest riidest õmmeldud naiste eriti pidulik pea(ehe)kate, mida kanti 18 saj. lõpul peamiselt mandri põhjaosas. Linukat said lubada endale vähesed ja oli kättesaadav ainult jõukamatele. Linukatest on tervikuna säilinud väike osa, kuna nende tikitud osi taaskasutati sageli tanude ja käiste kaunistusena, lahtkraede, lahttaskute ning kotikestena. (Sild, 1969 lk 58) *Peariistad. Sabatanud olnud valgest linasest riidest või sitsiriidest tehtud. Sabaks olnud samast riidest nagu laud selja peal ja see oli tanu alumise ääre küljes kinni. See laud olnud musta siidiga välja õmmeldud ja litrid olnud peal.* (Jürgens, 1923). Linukate kaunistusena on kasutatud karda, litreid, narmaid ja tikandeid. Tikitud on peamiselt musta siidiga, kasutades madalpisteid ja rohkelt võrgulist pinda. Värviline tikand viitab uuemale päritolule. (Manninen, 2017 lk 65)

Muuseumite esemelise materjali järgi on Järvamaalt ja Põltsamaa piirkonnast korjatud linukad kahte sorti kompositsiooniga: 1) õmblus pealpool ja ornamendid sümmeetriliselt mõlemal pool kardpaelaga kaetud õmblust (*Foto 5*), 2) õmblus küljel ja tikand tervel linuka sabal ühe ornamendina (*Foto 6*).

Foto 5. ERM 14038ab Kolga-Jaani

Foto 6. PM 354E79

Uurides muuseumides leiduvaid linukaid, linuka katkeid ja koopiaesemeid, jäi silma, et mitmed eri kihelkonna linukad on ühesuguse mustriga, koosnedes avatud õiest ja selle kohal asuvatest tulbimotiividest - ERM 14038/ab Kolga-Jaani (*Foto 5*), ERM 509:5400 Pilistvere, ERM 11176 Ambla (lisa 3 *Foto 38*), ERM 19308 Põltsamaa (lisa 3, *Foto 37*). Rekonstrueeritavatel käistel on esiosa muster küll sarnase kompositsiooniga, kuid on vähem lihtsustatud ja tulbimotiiv ei ole nurgeliseks muudetud. See, et erinevates kihelkondades on sarnase mustriga linukaid, lubab oletada, et mustrid on omal ajal nendes kihelkondades tikkijalt tikkijale levinud. Sarnasus võib tuleneda ka sellest, et juba 18. saj keskpaigast liikusid Euroopas elukutseliste mustrijoonistajate kavandid, mille järgi elukutselised tikkijad töötasid. (Sild, 1969 lk 66) Sellest ajast on ka esimesed teated lillkirjalistest linukatest. (Sild, 1969 lk 69) Pottmütsi leviku algusega Põhja-Eestis 18.saj teisel poolel loobuti lõplikult linuka kandmisest nähtavasti enne 19.saj keskpaika. (Sild, 1969 lk 71) Võib arvata, et sel ajal kasutatigi moest läinud linukate tikitud sabad ära teiste esemete kaunistamiseks. Artikli „Linuk ehk sabaga tanu“ autor, Eesti Rahva Muuseumi (ERM) pikaaegne töötaja ja vanavara päästja ning uurija Hilja Sild nimetab oma kirjutises mitmeid esemeid, mis on valmistatud linuka ribadest, nende hulgas ka käesolevas töös rekonstrukstiooni eeskujuks olevad käised. Selliseid käiseid, mille alane on erinevatest tükkidest kokku õmmeldud ning muster ei ole tüüpiline käistealase kirjale, võib leida mitmeid. Mõned näited fotodena (*Foto 7, Foto 8*)

Foto 7. ERM A 509:5394 Jõelähtme käised, Eesti Rahva Muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/505322>

Foto 8. ERM A 293:8 Väike-Maarja käised, Eesti Rahva Muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/599896>

3. REKONSTRUKTSIOONI TEOSTAMINE

3.1 Ettevalmistustööd

Esimese ettevalmistava sammuna vaatasin MUIS-is piltidega museaalidest läbi värvilise ja tumeda lilltikandiga käiseid 253 eset, 199 tanu ja 22 linukat või linuka katket, eesmärgiga leida neilt sarnasusi rekonstrueeritava tikandiga. Lisaks uurisin ERMis etnograafilisi jooniseid, tellisin uurimiseks 8 linukat või linuka katket ja linukate fotosid fotokogust, kuna MUISis on linukatest väga vähe pildimaterjali. Koos Reet Piiriga vaatasime läbi kõik 534 kunagise Eesti Riikliku Kunstiinstituudi tudengi Velda Buldase 1990-1993 aastal üles joonistatud tikandite mustrid. Järvamaa muuseumile saadetud päringule sain vastuseks, et lisaks MUISis nähtavatele fotodele värvilise või tumeda tikandiga käiseid, linukaid või tanusid neil muuseumiesemete hulgas ei ole. Vaadeldud piltide ja esemete põhjal võib arvata, et tagumised küljetikandid ja üks esiosa küljetikand on olnud algselt tanu, mis on lõigatud kolmeks tükiks; esitükk on üks linukas ja tagumine tükk teine linukas; ühe küljetüki päritolu on kindlaks määramata. Otseselt sarnaseid tikandeid fotodelt ja esemetelt ei tuvastatud, seega tuleb loetamatutes kohtades muster ise tuletada.

3.2 Tikandi joonise taastamine

Esimese visandliku joonise tegin ERMi uurimistoas otse esemelt, motiive joonlauaga mõõtes (*Foto 9*). Õige pea sai selgeks, et sellisel viisil mustrit taastada ei õnnestu, kuna originaali elusuuruses vaatlemisel ei ole võimalik nõelapistekohti leida ja olemasolevaid mustrikatkendeid motiiviks ühendada. Tänu R.Piirile õnnestus saada ERMilt nõusolek tikandi pildistamiseks. Fotod oli vaja teha käistealase tikandi osadest koos mõõduribaga nii paremalt kui ka pahemalt poolt. Lootsin leida suure resolutsiooniga

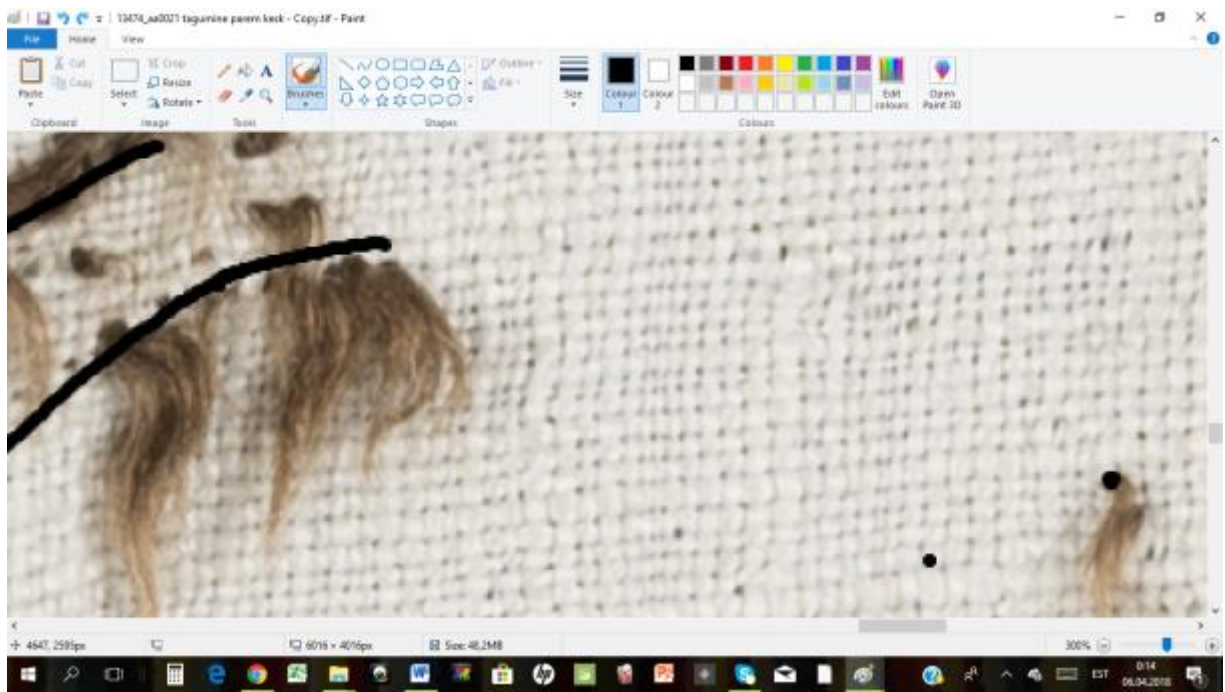

Foto 9. ERM-i uurimistoas joonistatud mustand

piltidelt olematu mustriga kohtades nõelapistejälgi, et nende järgi motiive taastada. Töö

teostas ERMi fotograaf Anu Ansu, lõpptulemusena valmis 18 fotot, nende hulgas lähivõtted ka pitsist, käiste otstest ja õlalappidest. Tellitud fotod said suurepärase kvaliteediga ja kasutades arvutis Microsoft Office keskkonnas Paint programmi, asusin olemasolevate mustrijälgede ja nõelaaukude järgi mustrit loetavamaks joonistama (*Foto 10*). Kasutatav programm võimaldas fotot suurendada ja sellele joonistada. Miinuseks osutus fakt, et pildile tõmmatud jooni programmis kustutades, kustusid ka algse foto detailid. See oli põhjus, miks oli vaja nii mõnigi kord kogu foto uuesti üle joonistada, kui poole protsessi pealt tuli ilmsiks, et jooned tikandil jooksevad hoopis teisiti, kui esialgsel vaatlemisel oli joonistatud. Seetõttu oli mustri

Foto 10. Ekraanitõmmis suurendatud fotost Paint.programmiga töötamisel

taastamise protsess ka küllaltki aeganõudev. Abiks oli võimalus, et vahepeal sai ülejoonistatud mustrid õiges mõõdus välja printida, kasutades Corel programmi. See andis terviklikuma pildi ja uue nägemise. Järgmise etapina kandsin väljaprintitud joonistustelt mustri erinevad tikandiosad kalkale. Üksteist täiendavaid kohti sai leida nii mustri paremalt kui pahemalt poolelt, joonistades vastavalt kalka paremale või pahemale poolele. Kohtades, kus kangas oli

kulunud ja rebenenud nii, et motiivid olid moondunud, sai kasutada peegelpildis joonistamist, murdes kalka pikuti mustri keskkohast pooleks ja joonistades sama motiivi osa kalka teisele poolele (*Foto 11*).

Foto 11. Peegelpildis motiivi joonistamine

Kohati tekitasid segadust ka pikemate pistete kinnituspisted motiivi sees. Kui neist kujunes ühtlane rida, siis pahemalt poolt vaadates paistis see motiivi kontuurina (*Foto 12*).

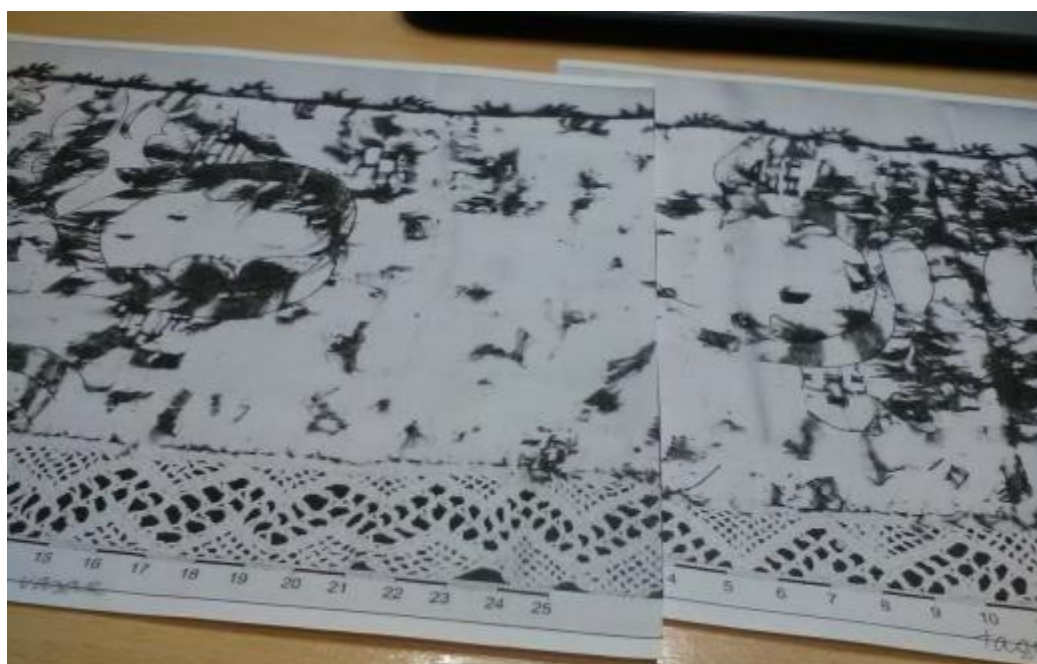
Foto 12. Segadust tekitav kontuur motiivis

Kui mitmed motiivid olid loetavad ühest või teisest kohast nii, et lõpuks sai osadest kokku tervik, siis mõned kohad jäid lõpuni loetamatuks (*Foto 13*). Selle peamiseks põhjuseks võib pidada laiemaid ja kitsamaid õmblusvarusid tikandikatket ühenduskohtades, kus pahemalt poolelt ei olnud võimalik mustrijooni jälgida.

Foto 13. Selgusetuks jäänud mustriosa

Juhtus ka nii, et kontuurid said arusaadavamaks alles siis, kui olin fotod ülejoonistatuna välja prindinud ja proovinud neid omavahel kokku paigutada (*Foto 14*).

Foto 14. Mustri sobitamine paberil väljaprintituna

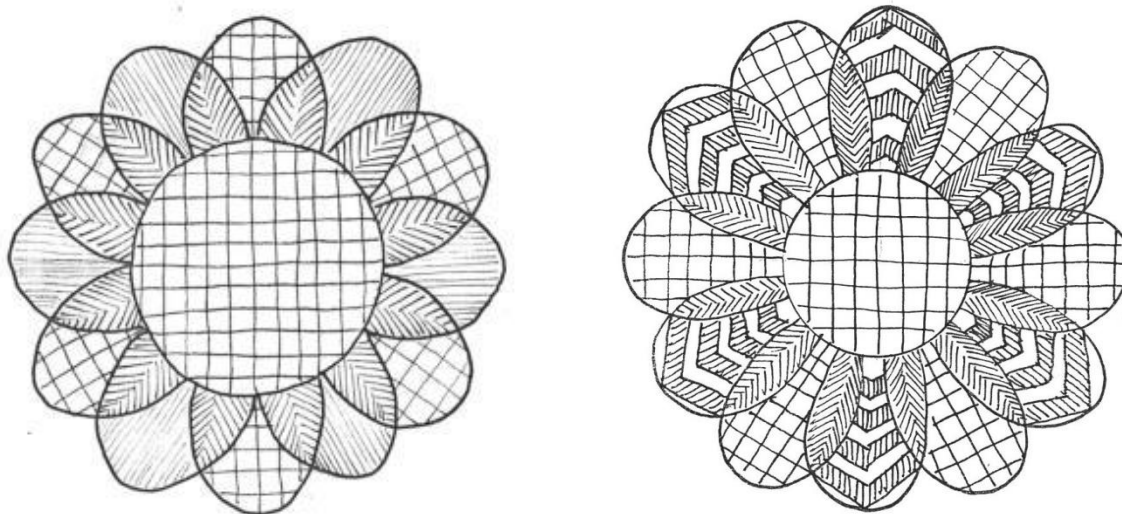
Nii jõudsin arusaamisele, et esiosa on kokku õmmeldud linukast, mis on kompositsioonilt sarnane väga mitmes kihelkonnas esinevale linukamustrile (*Foto 5*). Tagaosas on aga teist tüüpi kompositsiooniga linukast, mille tikand on keskelt vertikaalselt pooleks lõigatud (*Foto 6*).

Keerulisteks kohtadeks tikandi rekonstrueerimisel osutusid võrgulised pinnad, millega võisid olla täidetud mitme motiivi osad, kuid millest on väga vähe säilinud (*Foto 15*). Selgemini loetav oli esiosa suure lille südamik, teistel motiividel võis ainult aimata võrgu olemasolu. Vastasel korral oleks nendes kohtades liiga suur tühi pind. Milline võrgustik kuskil on olnud, oli üsna keeruline kindlaks teha. Võib arvata, et suurem osa neist olid põimitud tehnikas, kuna nõelapiste jälgi nende motiivide pindadel ei esinenud. Pidasime Silja Nõuga aru, milline võrgustik motiividesse sobiks. Kuna selles osas mingit kindlat reeglit ei ole, siis toetudes sarnastele mustritele kasutasin enda fantaasiat. (lisa 3, *Foto 40*)

Foto 15. Võrgulise pinna kahtlus kellukamotiivis

Kraenurkades võis mustri jälgi ainult aimata ja nendest vähestest olemasolevatest detailidest ei olnud motiivi võimalik välja lugeda. Samuti ei saanud seda teha pahemalt küljelt, kuna krae sisemine külg ehk pahem pool ei ole nähtav. Kuna kraenurkade kangas on sarnane käiste originaalkangale, võib arvata, et tikandi motiivid on pärit eseme enda algselt tikandilt. Et aga

Joonis 3. Kraenurga motiivid

käiste esialgsest tikandist ei ole midagi säilinud, oli mustri taastamiseks see arvamus kasutu. Võttes eeskujuks sama piirkonna käised (Lisa 3, Foto 40), tuletasin erinevaid kraenurga motiive, mis oleks sarnased rekonstrueeritava eseme motiividega. Ruudustik joonisel tähistab võrgulist pinda (Joonis 3).

Tikandit on kaunistanud ka vasklitrid, kuid nendest on säilinud mõned üksikud. Litrite asukohta võimaldasid tuvastada kinnitusniidid, mida võis leida paljudest kohtadest. Kuna kõiki litrite asukohti siiski tuvastada ei õnnestunud, võtsin paigutuse aluseks traditsiooni, et litrid kinnitatakse tikandile mingi kindla rütmi järgi või mustrit jälgides. Siin võiks arutleda ka küsimuse üle, mis põhjusel nii palju litreid puudu on. Teistel sarnase kulumisastmega käistel on litrid siiski alles, kuigi tikand on nende alt kadunud (Foto 16). Võimalik, et omanik on litrid ise eemaldanud, kuna käised olid kandmiseks liiga kulunud ning litreid oli vaja mõne muu eseme kaunistamiseks.

Foto 16. Litrid kulunud tikandil. ERM A293:17 Kadrina, Eesti Rahva Muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/599905>

Valmis mustrid joonistasin musta markeriga kalkale kontuurjoonisena. Mustril, kus oli kasutatud erinevaid tikkimispisteid, pidasin vajalikuks teha teine variant joonegraafiliselt. Kalkale joonistatud mustritest on tehtud A4 suuruses koopiaid koopiamasinaga ka peegelpildis, et tervikmuster kokku paigutada. Mustrijoonised asuvad lisas 4.

3.3 Tikkimise ettevalmistus ja tikkimine

Esemete teistkordsel vaatlemisel olid mul muuseumi uurimistoas kaasas erinevad linased kangad ja pruunides toonides tikkimisniidid, et materjalide valik saaks võimalikult originaalilähedane. Võrdlemise tulemusel valisin välja kolm erineva tihedusega kangast ja kolm värvitooni tikkimiseks.

Tikkimisniidiks soovitas lõputöö konsultant Silja Nõu, kes on tuntud rahvarõivavalmistaja ja suurte kogemustega tikkija, kasutada „Madeira“ tikkimissiidi. Tallinnas on seda võimalik soetada õmblus- ja tikkimismasinade ning -materjalide edasimüüjalt Ruffler OÜ-lt. Pakendis

Foto 17. Madeira tikkimissiid, käiste tikkimiseks valitud toonid

on 5m 4-kordset siidiniiti. Kahjuks on nende pruunide toonide valik üsna kesine ja päris õige varjundiga niiti nende hulgas ei olnud. Kõige sobivamad toonid olid küljetikanditeks toon nr 2113, tagumine osa ja esitüki tumedam tikand toon nr 2004, esiosa heledam tikand toon nr 2114 (Foto 17). Silja Nõu varasematele kogemustele toetudes kulub selliste käiste tikkimiseks umbes 100 meetrit 4-kordset siidniiti. Ta arvas ka, et kuigi hiljem juurde ostes võivad erinevate partiide toonid üksteisest erineda, siis selle tikandi juures ei tohiks erinevus väga silma paista, kuna originaalil on kasutatud samuti erinevaid materjale ja toone.

Originaali puhul on tegemist tikandi taaskasutamisega ja tekkis kahtlus, et uuele kangale tikitud rekonstruktsioon võib jääda liiga uue välimusega. Sobivam tundus teostada tikandi osa taaskasutatud kangale. Mõtte kiitis heaks ka Silja Nõu. Teise ringi kaupade kauplustest leidsin 2 linasest kangast särki, mis kanga tiheduse poolest sarnanesid originaali käistealase osadele. Kuna originaalil on juurdeõmmeldud tikandi detailid erineva tihedusega kangast, siis tikitakse ka rekonstruktsioon originaaliga sarnaselt erineva tihedusega kangastele. Tundus õige paigutada kõik samale materjalile tikitavad mustriosad korraka kangale, need ühe tükina

suurel tikkimisraamil valmis tikkida ja lõigata õige suurusega detailideks alles pärast tikkimist. Järgnes arvestus, kui suured peavad olema kõik tikitavad osad koos õmblusvarudega ning vastavate suuruste mõõtmine väljavalitud kangatükkidele.

Valmis mustri joonise kandsin veekindla peenikese markeriga kilele ning seejärel rohelist kopeerpaberi abil kilelt kangale. Rohelist kopeeri on soovitanud kasutada tunnustatud tikkimise meister Virve Valtmann-Valdson põhjusel, et see määrab heledal kangal vähem kui must ja paistab paremini välja kui kollane. Kui kõik samale kangale arvestatud detailid olid kangale kopeeritud, pingutasin kanga tikkimisraamile. Tikandi tööproovil katsetasin, mitmekordse niidiga ja kui tihedalt on vaja pisted teostada. Koos Silja Nõuga võrdlesime tulemust 1:1-le mõõdus prinditud fotodega rekonstrueeritavast esemest. Leidsime et kõige originaalilähedasem jääb tikand kahekordse niidiga tikitult.

Võrguliste pindade tikkimisel proovisin erinevaid põimimisvõimalusi. Osadel võrgupindadel oli võimalik välja mõõta alusvõrgu tihedus, milleks oli 3-4 mm. Sellest lähtuvalt kujundasid erinevaid põimitud pindu (*Foto 18*).

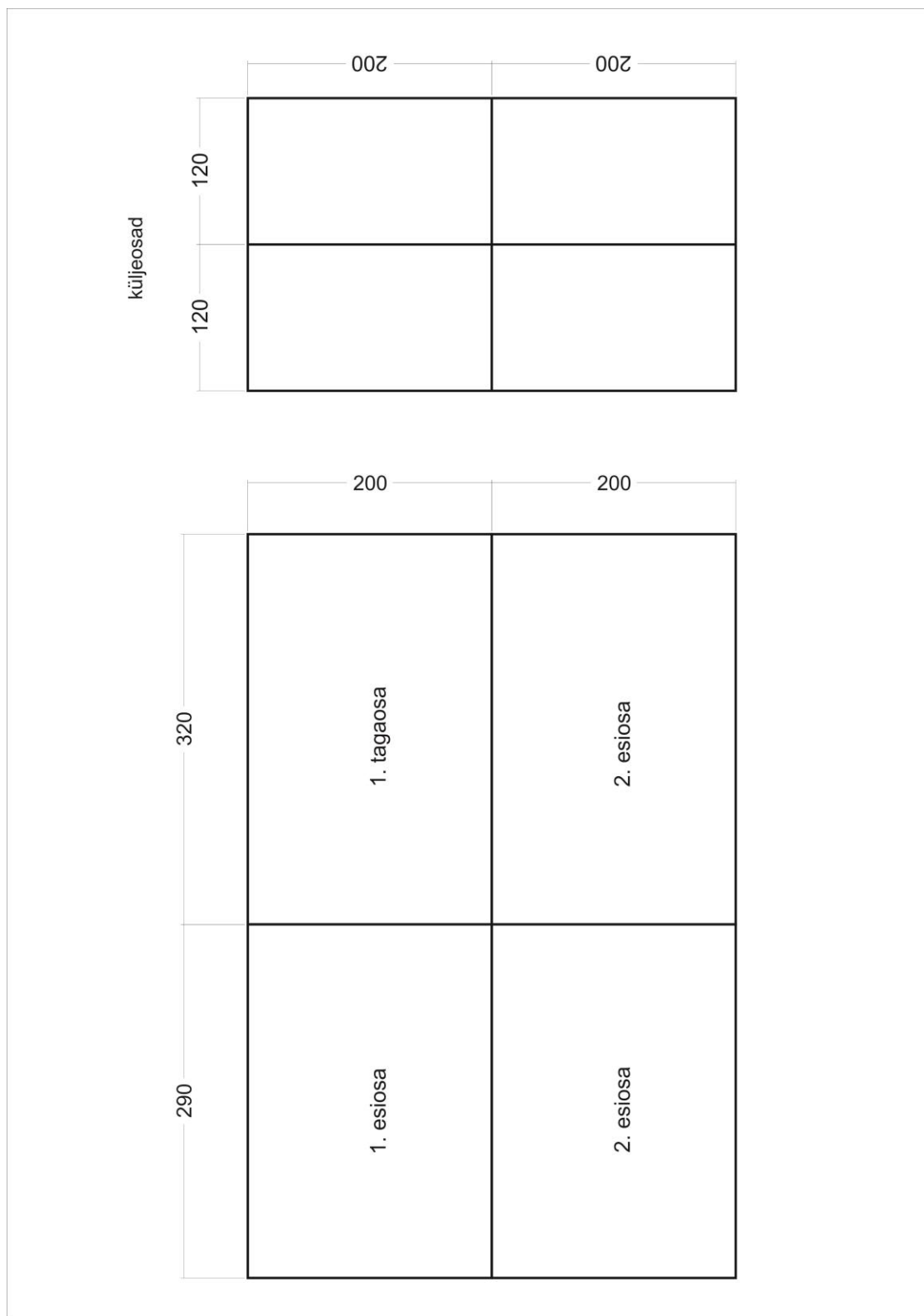

Valmis tikandile paigutasin litrid vastavalt eseme fotode järgi tuletatud paigutusele. 7 mm läbimõõduga litrid on ostetud Rakverest Viru Käsitöö Salongist. Litrite suuruse sain üksikutelt tikandile allesjäänud litritelt.

Foto 18. Võrkpiste küljeosa tikandil

3.4 Tikandiosade lõiked

Tikkimiseks vajalike suurustega kangad on arvestatud koos õmblusvarudega, mõõdud on märgitud mm-s. Õmblusvarud on esemelt mõõdetud ja tikandi suurusele juurde arvestatud vastavalt tikandiosade kokkuõmblemise meetoditele. Kasutatud on mitmeid erinevaid töövõtteid, mis tegi tikkimiseks vajalike suuruste arvestamise omajagu keeruliseks (*Joonis 5*).

Joonis 4. Detailide lõiked paigutatuna kangale

3.5 Praktilise töö analüüs

Alguses muuseumis eset vaadates tundus võetud ülesanne üsna lootusetu. Mustrit oli väga vähe säilinud ja lisaks raskendas mustri lugemist kohati rebenenud kangas ning ärakeeratud õmblusvarud. Kohapeal joonistades sai üsna pea selgeks, et nii seda ülesannet täita ei ole võimalik. Kuna esialgsed läbirääkimised muuseumiga lisafotode saamiseks nurjusid, siis tundus vahepeal loogilise sammuna võtta lõputööks teine teema. Samas oli teema mulle südamelähedane ja juba oli palju tööd tehtud. Uued läbirääkimised ERMiga kandsid rohkem vilja. Kuna valmis ese jääb muuseumile, saavutasime kokkuleppe tikandist osade kaupa fotode tegemiseks.

Fotode järgi mustri tuvastamine sujus juba lootustandvamalt. Mustrid tuletasin suures osas nõelapistete ja niidijääkide järgi. Mõned üksikud kohad, mis olid täiesti loetamatud, joonistasin sarnaseid tikandeid, loogikat ja fantaasiat appi võttes. Siiski selgus veel isegi tikkimisprotsessil mitmesuguseid asjaolusid, mida ma alguses kohe ei olnud märganud. Suurimaks murekohaks osutusid võrgulised pinnad, mille tikkimistihedusega ei osanud mustrijooniseid tehes veel arvestada. Selle tagajärjel oli palju harutamist ja uuesti joonistamist. Harutada tuli ka selle pärast, et siiditikandiga pole mul varem lähemat kokkupuudet olnud ja tikkides käitub siidiniit hoopis teisiti, kui villane lõng.

Materjalide valiku tegin muuseumi uurimistoas kaasa võetud kangaid ja erinevas toonis niite originaalesemega võrreldes. Kuna tikandid tundusid olevat erinevast materjalist, siis tuvastamiseks palusin ERM-i labori analüüsi. ERM-i labori juhataja Kristiina Piirisild'i läbiviidud analüüsi tulemustena selgus, et kõik tikandid, peale ülemise äärekirja ja kaeluse üleloomispistete, on tehtud siidiniidiga. Taaskasutuskanga kasutamine tikkimiseks oli sobiv valik, uus kangas jääks vana eseme koopiana üldmuljelt liiga erinev.

Lõputöö raames teostatava proovitikandi valmimiseks kulus siidiniiti esialgsest arvestusest rohkem. Vastavalt soovitusele varusin niiti 5 pakki tumepruuni, 4 pakki heledamat pruuni ning küljeosade tikkimiseks kolmandat tooni pruuni 2 pakki (pakis 5m). Kuna lõputöö praktilise osana valmisid tikkimisnäidised küljeosade tikandist ehk oletatava tanu tikandist, siis oleks pidanud selle arvestuse järgi kuluma 2 pakki niiti. Lõppkokkuvõttes ostsin juurde 4 pakki, ehk kokku kulus kolme küljeosa tikandile 6 pakki siidiniiti (umbes 30 m), millest viimane pakk jäi

lõpuni kasutamata. Järelikult tuleb ERMile teostatava koopia valmis tikkimiseks ka teisi toone juurde varuda, kuna nende tikandite osakaal esemel on suurem.

Küljedetailide tikkimiseks kulus aega umbes 30 tundi. Kindlasti on seda rohkem, kui ma esialgu selle töö tegemiseks arvestasin. Suures ajakulus mängib rolli vähene kogemus siidiga tikkimisel. Mustri rekonstrueerimise aega oli väga keeruline arvestada. Tegin seda igal võimalikul vabal momendil, kui oli võimalik arutis vastavat programmi kasutada. Tööd sain alustada 15.03, kui sain ERMi fotograafilt Anu Ansult vajalikud fotod. Kümne päeva pärast olid esimesed paremini säilinud fragmendid tuvastatud selliselt, et nende järgi sai joonistada motiivid, mida hakkasin proovitööna tikkima. Paralleelselt tikkimisega toimus mõistatamine edasi ja ka juba valmisjoonistatud mustritele on lisandunud erinevaid detaile. Praktiline tööproovide tegemine aitas tikandi mustrit paremini mõista ja teostada.

Foto 19. Originaal ja rekonstruktsioon

Teadmised said täiendust käiste, tanude ja linukate ajaloo ja kandmise kohta. Huvitav on fakt, et linukas on kasutusel olnud nii vähestes piirkondades ning seda kanti ainult piduliku peakatte ehk ehtena. Väga inspireeriv on esivanemate nutikus ja suur ilunälg – kui ise tikkimiskunsti ei mõistnud ja raha ka ülearu ei olnud, siis võeti moest läinud tikitud esemed ja kasutati nende osi pidurõivaste kaunistamiseks. Sedasi on taaskasutusena käistealasena koha leidnud nii mõnedki linukad, mis läksid moest 19. sajandi keskel, kui pottmüts oli Põhja-Eestis laialdaselt levima hakanud. Üllatuslikult leidsin selliseid käised, mis on tehtud teiste tikitud esemete detailidest, üsna arvestatava hulga.

Ajaline mõõde värvide osas vajaks veel täpsustamist. Linukate ja tanude tikandi osas oli mitmel pool mainitud, et vanemad siiditikandid olid ühevärvilised mustjaspruunid, kuid käiste kohta sellist ajalist infot värvuste osas ei leidnud.

Tikandite taastamise tulemustega jäin väga rahule. Käistelt tulid välja täiesti unikaalsed mustrid, mille sarnaseid ma teiste muuseumiesemete hulgast ei leidnud. Tegemist võib olla võõrpäritoluga käsitöömeistrite tööga, kes kasutasid tikandite teostamiseks tol ajal Euroopas välja antud mustriraamatuid. Kahjuks ei olnud mul võimalust selliste väljaannetega tutvuda, et oma arvamuses kindel olla. Eesti Rahvusraamatukogus ei ole ühtegi 18. sajandist pärit mustriraamatut ega ka midagi alternatiivset. Seega jääb see teema ootama järgmisi uurijaid.

KOKKUVÕTE

Lõputöö eesmärk oli taastada muuseumi käistelt hävinenud tikandi muster, et edaspidi seda kasutada rahvarõiva esemete tikkimiseks. Rekonstruktsiooni aluseks on ERM-i esemeline materjal Peetri kihelkonnast numbriga ERM 13474. Rekonstrueeritavad käised on ilmeka näide 19saj - 20 saj alguse taaskasutusest, mis erinevaid esemeid vaadeldes oli sellel perioodil üsna levinud ja tavapärane. Kuna siidiga tikkimisega teenisid elatist reeglina väljaõppinud tikkijad, siis oli sellise tikandiga ese kättesaadav vaid jõukamatele. Pidurõivaid pärandati põlvest-põlve ja kasutuselt läinud esemeid kasutati teiste esemete kaunistamiseks.

Tikandi rekonstruktsioon sai võimalikuks tänu ERMi huvile käiste rekonstruktsiooni vastu, mis valmib hiljem käesoleva töö materjali põhjal. Kuna tikand on äärmiselt halvas seisus, siis olid mustrijoonete tuvastamiseks hädavajalikud parema kvaliteediga fotod, milleks sain nõusoleku alles pärast eelmainitud kokkulepet. Fotode järgi tuvastasin eseme paremat ja pahemat poolt võrreldes ja Paint programmis joonistades suurema osa mustrist.

Töö käigus selgusid erinevad asjaolud, miks ei saa tuletatud mustrit tulevikus kasutada käiste tikkimiseks. Käistega tutvudes sain aru, et selle uuendamiseks või kaunistamiseks on kasutatud erinevate tikitud esemete katkeid. Mustri taastamise käigus, võrreldes erinevate tikitud esemete mustreid ning mustrikombinatsioone, järeldasin, et esi- ja tagatüki keskmised osad sarnanevad linukate mustriga, tagumise osa küljed ja esiosa üks külg annavad kokku paigutatuna tüüpilise tanu mustri. Rekonstruktsiooni tulemusena on mustrid taastatud ja koondatud kaheks linuka- ning üheks tanutikandi mustriks. Ühe teistest oluliselt erineva detaili päritolu jäi tuvastamata. Kraenurkade motiivid on tuletatud analoogsete käiste mustrite alusel, kuna nende muster oli nii halvas seisus, et seda ei olnud võimalik esemelt välja lugeda. Samuti on tuletatud enamus võrguliste pindade mustreid. Nende kunagisest olemasolust annavad tunnistust vaid liiga suured tühjad pinnad motiivides.

Tikandi proovitööna valmisid käiste küljeosade tikandid ehk oletatava tanumustri fragmendid. Proovitikandil on katsetatud erinevaid tikkimisvõtteid ja võrgulisi pindu, mis motiivides võiks olla. Kangaks on linane taaskasutuskangas, tikkimiseks on kasutatud Madeira kahekordset siidiniiti ja kaunistuseks vasklitreid.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

Kaarma, M ja Voolmaa, A. 1981. *Eesti rahvarõivad*. Tallinn : Eesti Raamat, 1981.

Linnus, H. 1955. *Tikand Eesti rahvakunstis I. Põhja-Eesti ja saared*. Tallinn : Eesti Riiklik Kirjastus, 1955.

Manninen, I. 2017. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu : Eesti Rahva Muuseum, 2017.

Manninen, I. 1993. *Etnograafiline sõnastik Eesti asjalise vanavara põhjal*. Tallinn : Koolibri, 1993.

Sild, H. 1969. Linuk ehk sabaga tanu. *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIV*. Tallinn : Valgus, 1969.

Viires, A. 1990. Eesti rahvarõivaste uurimise tulemusi ja probleeme. *Akadeemia*. 1990. a., 6.

Voolmaa, A. 1957. Põhja-estli rahvarõivarühm. *Eesti rahvarõivad XIX sajandist ja XX sajandi algult*. Tallinn : Eesti Riiklik Kirjastus, 1957.

Vunder, E. 1992. *Eesti rahvapärane taimornament tikandis*. Tallinn : Kunst, 1992.

Kasutatud ERMi materjalid

ERM 13474 Peetri

ERM 15872 Juuru

ERM 14038ab Kolga-Jaani

PM 354E79

ERM A 509:5394 Jõelähtme

ERM A 293:8 Väike-Maarja

ERM A293:17

ERM 19308 Põltsamaa

ERM 11176 Ambla

ERM 8263 Järva-Jaani

ERM A 509:4274 Rakvere

ERM A 509:3669 Jõhvi

ERM EAp 8 EA 2:4, Jürgens, A. 1923. Teatmematrjal Peetrist. lk 483-790

Kasutatud andmebaasid

MuIS – Eesti Muuseumide Infosüsteem. <http://www.muis.ee/> (jaan.2018- mai 2018)

Kasutatud muuseumide fondid

ERM – Eesti Rahva Muuseumi esemekogu

ERM EA – Eesti Rahva Muuseumi etnograafiline arhiiv

Kasutatud meilivahetus (vestlused)

Kurvet, M. Autori kirjavahetus Eesti Rahvusraamatukogu päringuteenuse juhtivspetsialistiga. 2018 (autori valduses)

Nõu, S. Autori kirjavahetus lõputöö konsultandiga. 2017-2018 (autori valduses)

Piiri, R. Autori kirjavahetus ERMi kuraatoriga. 2018 (autori valduses)

Piirisild, K. Autori kirjavahetus ERM konserveerimisosakonna juhatajaga. 2018 (autori valduses)

Saar, L. Autori kirjavahetus Järvamaa muuseumi peavarahoidjaga. 2018 (autori valduses)

LISAD

Lisa 1. Tikandi fotod enne mustri taastamist

Foto 21. Käiste esiosa parem, keskmine ja vasak detail. Montaaž. Fotod Anu Ansu

Foto 20. Käiste tagumise osa vasak, keskmine ja parem detail. Montaaž. Fotod Anu Ansu

Lisa 2. Fotod tikandist pärast motiivide taastamist + litrite arvatavad asukohad.

Foto 22. Esimene parem külg. Foto Anu Ansu

Foto 23. Esimene keskosa. Foto Anu Ansu

Foto 24. Esimene vasak külğ. Foto Anu Ansu

Foto 25. Tagumine vasak külğ. Foto Anu Ansu

Foto 26. Tagumine keskosa. Foto Anu Ansu

Foto 27. Tagumine parem külg. Foto Anu Ansu

Foto 28. Esimene vasak külg pahem pool. Foto Anu Ansu

Foto 29. Esimene keskmise osa pahem pool Foto Anu Ansu

Foto 30. Esimene parem külg pahem pool. Foto Anu Ansu

Foto 31. Tagumine parem külg pahem pool. Foto Anu Ansu

Foto 32. Tagumine keskmine osa pahem pool. Foto Anu Ansu

Foto 33. Tagumine vasak külg pahem pool. Foto Anu Ansu

Foto 35. Parem kraenurk

Foto 34. Vasak kraenurk

Foto 36. Ülaäärekiri villase lõngaga

Lisa 3. Fotod muuseumiesemetest.

Foto 37. linukas, katke, Põltsamaa ERM 19308, Eesti Rahva Muuseum, <http://www.muis.eemuseum/view/644735>

Foto 38. ERM 11176 Ambla. linukas, ERM 11176, Eesti Rahva Muuseum, <http://www.muis.ee/museum/view/562637>

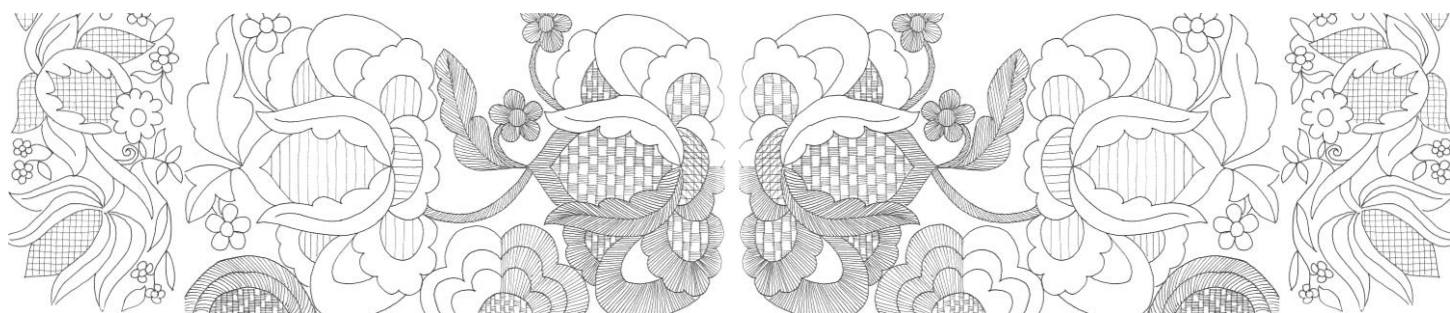

Foto 39. ERM 15872 Juuru käised, ERM 15872, Eesti Rahva Muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/657288>

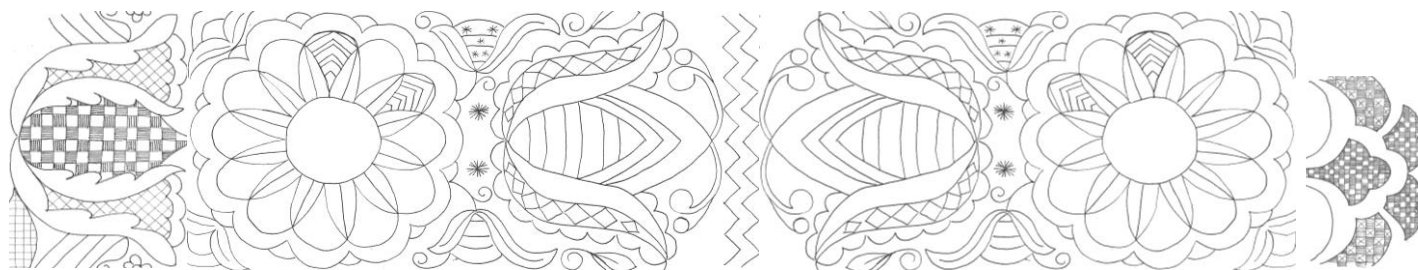

Foto 40. ERM 8263 Järva-Jaani, käised, katke, ERM 8263, Eesti Rahva Muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/555260>

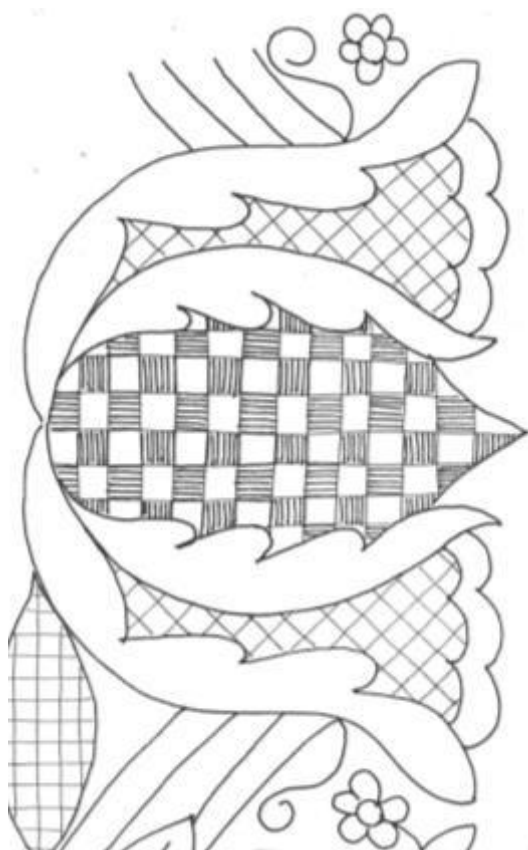
Lisa 4. Mustrijoonised ja fotod valmis proovitikandist.

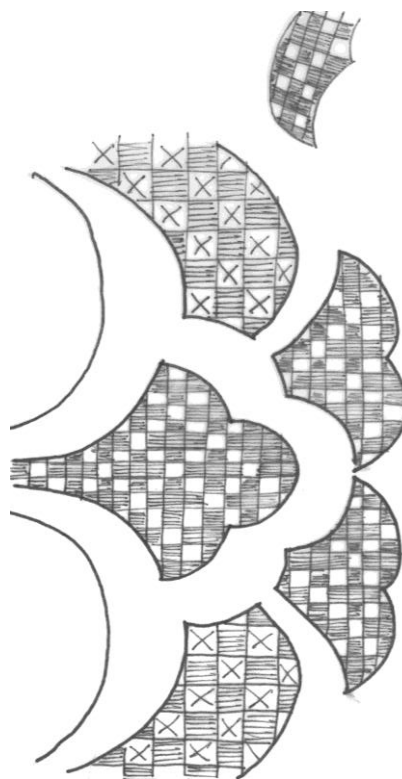
Joonis 5. Tagumise osa tikand

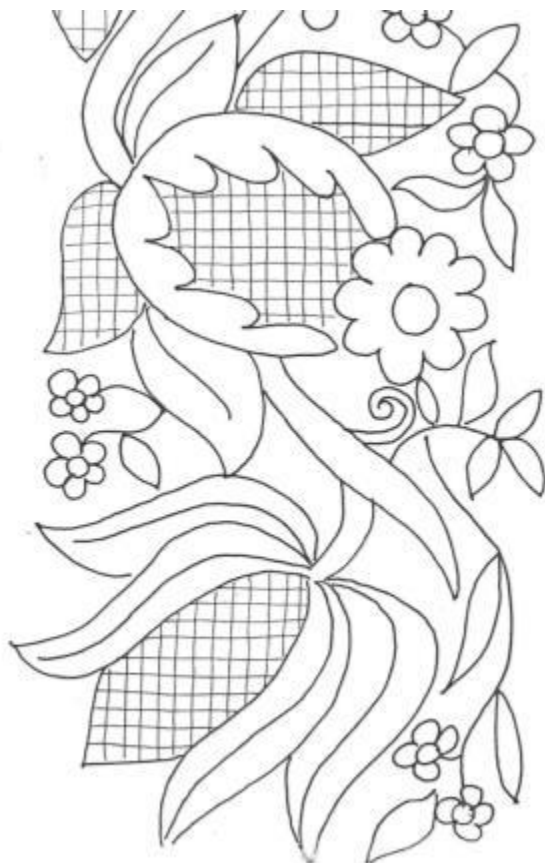
Joonis 6. Esiosa tikand

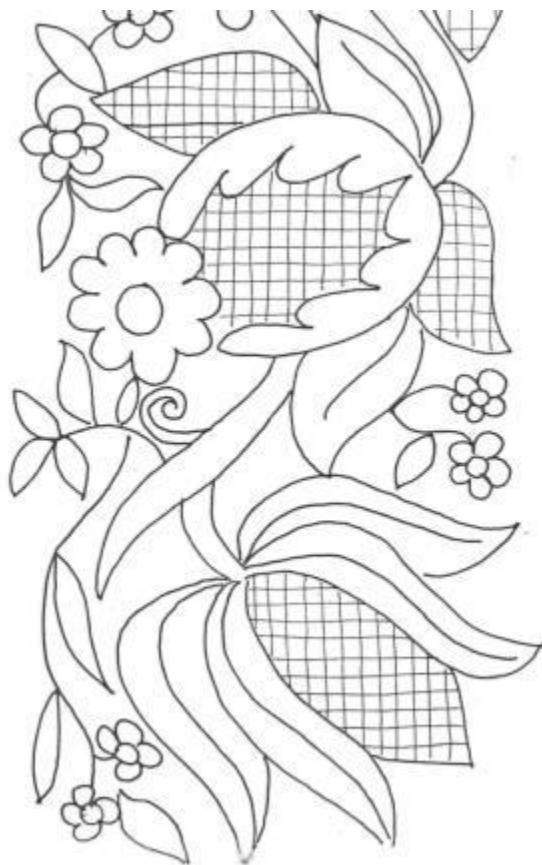
Joonis 8. esiosa vasak külg

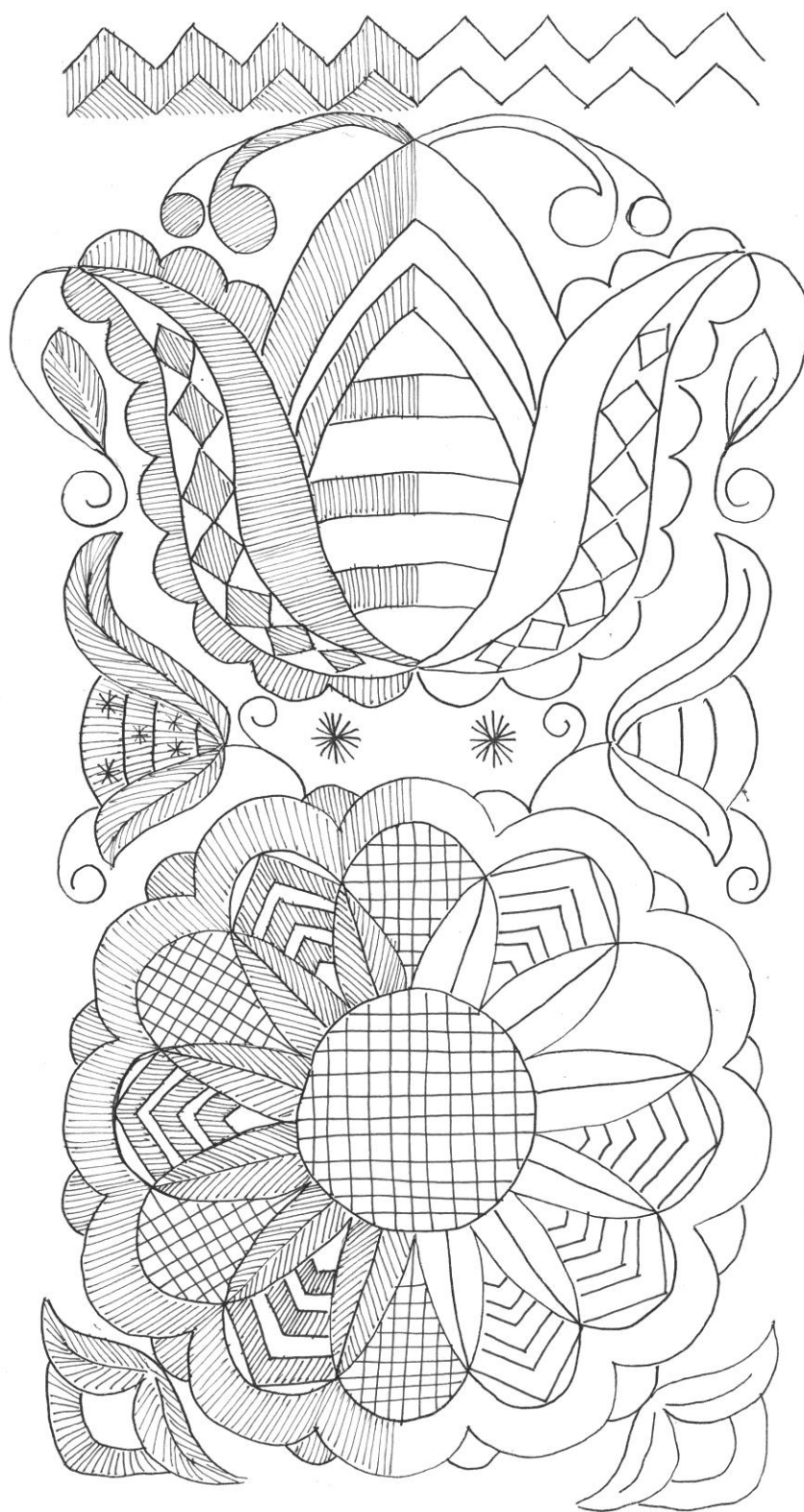
Joonis 7. Esiosa parem külg

Joonis 10. Tagumine vasak külg

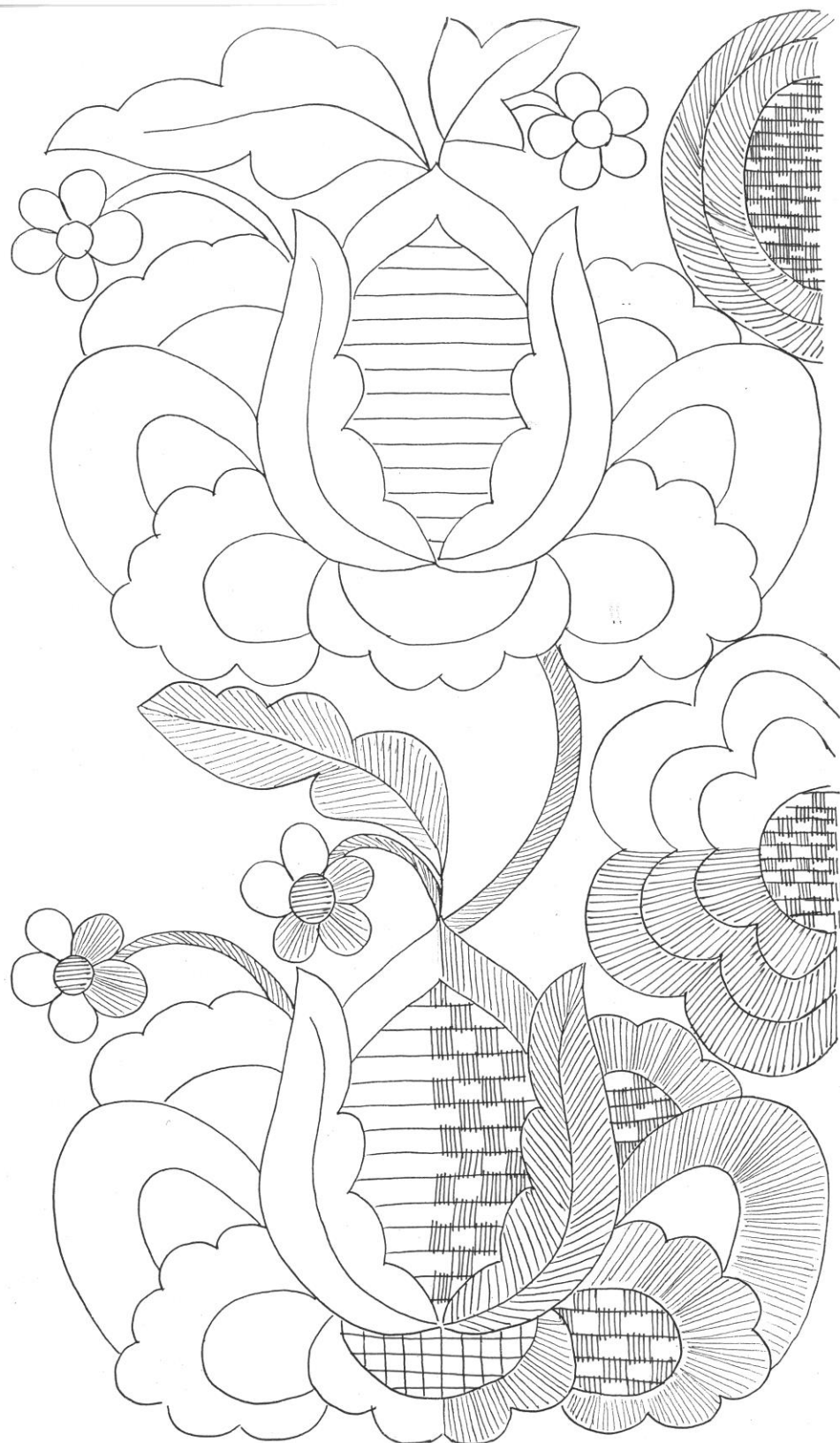

Joonis 9. Tagumine parem külg

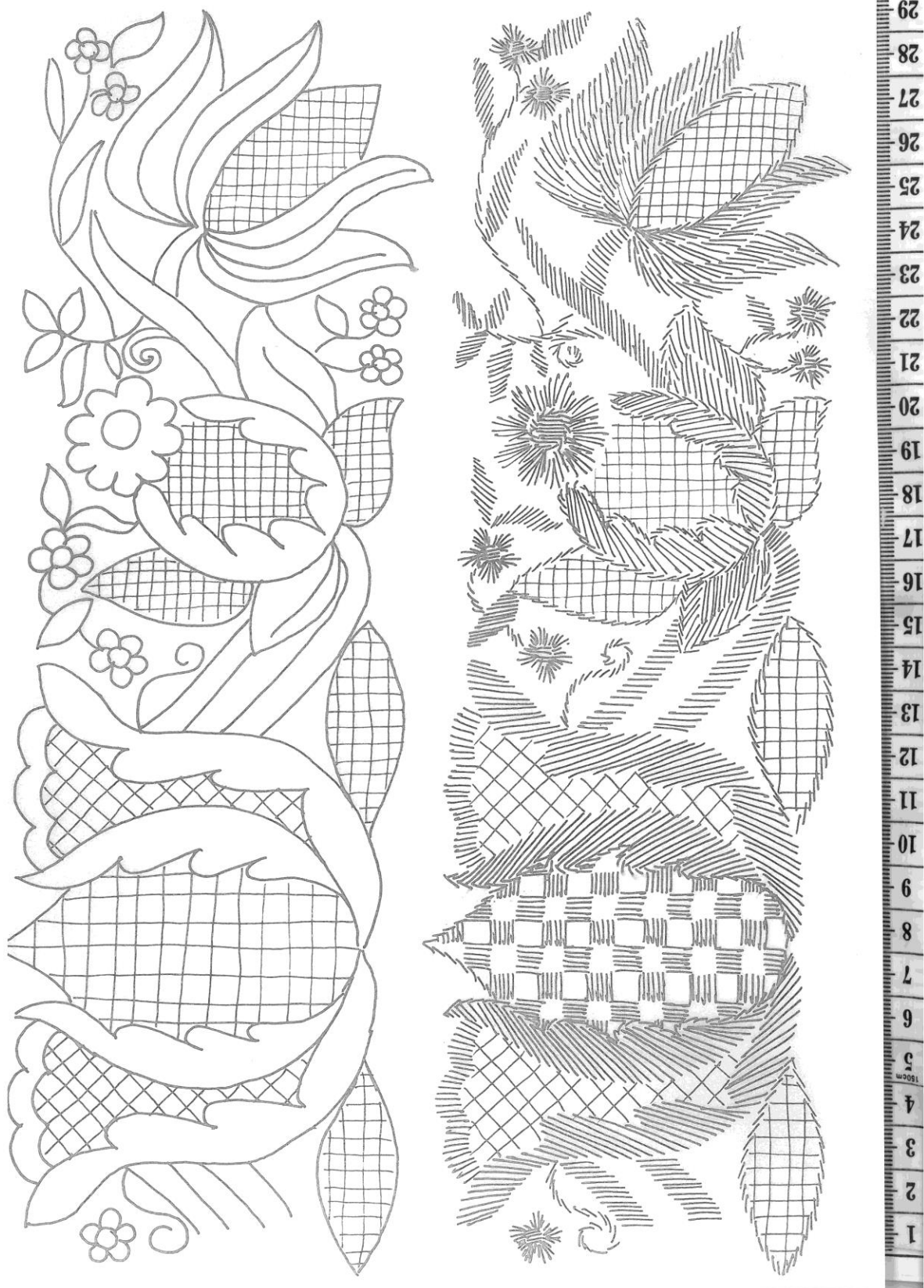
29
28
27
26
25
24
23
22
21
20
19
18
17
16
15
14
13
12
11
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1

Joonis 11. Esiosa linuka mustri fragment

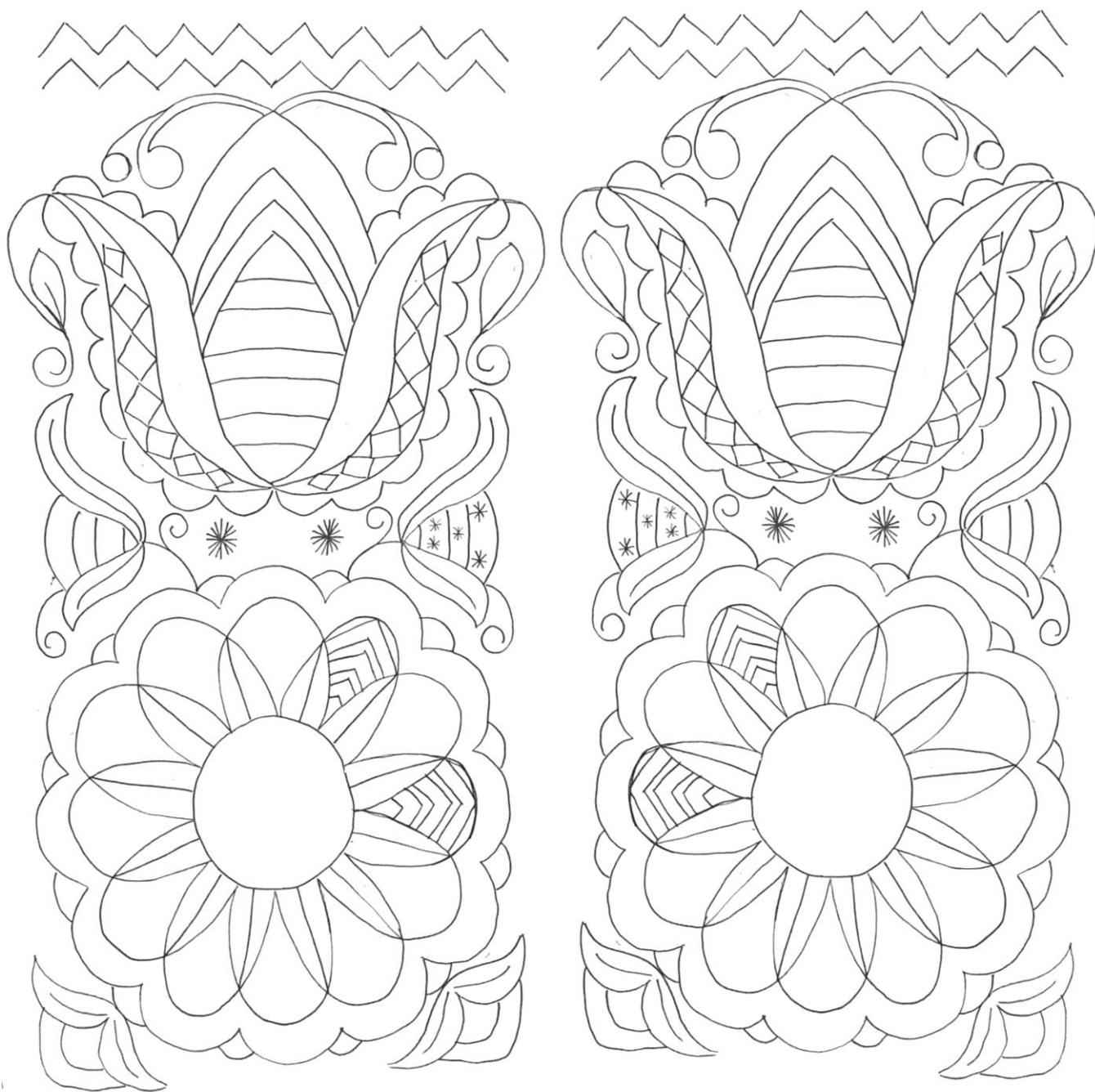

Joonis 12. Tagumine osa linuka mustri fragment

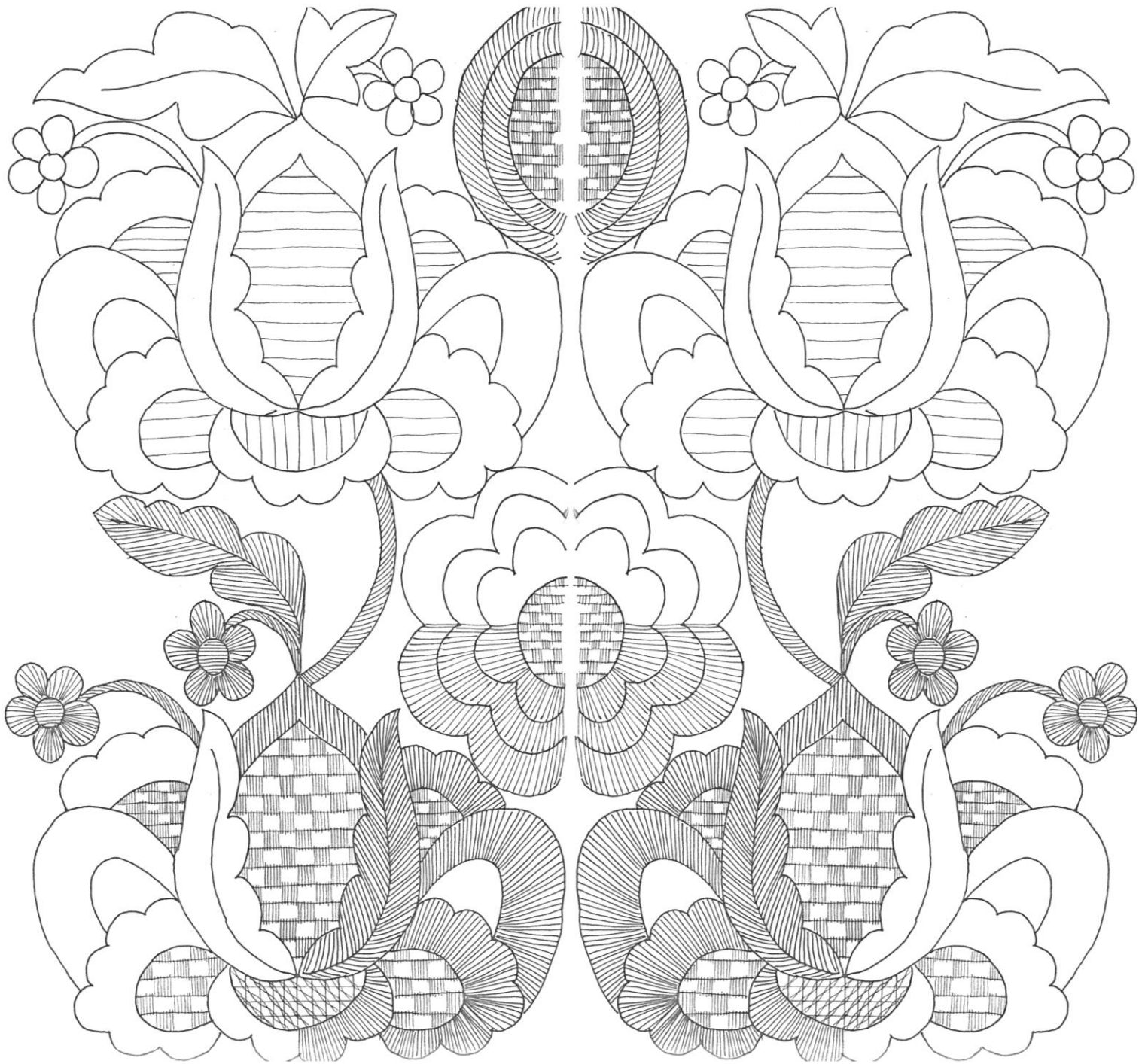

Joonis 13. Esi- ja tagaosa küljed, tanumustri kompositsioon

Joonis 14. Esiosa fragmentidest linuka kompositsioon

Joonis 15. Tagaosa fragmentidest linuka kompositsioon

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ülle Muzakko sünd.08.08.1973

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

REKONSTRUKTSIOON JÄRVA-PEETRI KÄISTE TIKANDIST

mille juhendaja on Ave Matsin MA

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni; 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, 16.05.2017

SUMMARY

RECONSTRUCTION OF THE SHORT BLOUSE EMBROIDERY FROM JÄRVA-PEETRI

The aim of the diploma thesis has been to reconstruct the faded embroidery pattern of short blouse from Peetri parish (the Estonian National Museum piece № ERM 13474) and use this reconstruction later to embroider folk costume items. The short blouse is a significant example of the reuse of materials that at the end of the 19th and the beginning of the 20th century appeared to be quite prevailing. As silk thread embroidery was made by professionals and was therefore affordable only for wealthier people, the former clothes were handed down from generation to generation and worn out items were partly used to decorate others.

This reconstruction was made possible by virtue of the interest of Estonian National Museum to reconstruct later this short blouse relying on the results of the present work. As the embroidery was in a very bad condition, higher quality photos had to be taken and that was only allowed due to the abovementioned agreement. Examining the photos, I was able to identify most of the pattern by carefully comparing right and wrong side of the material and marking it down with Paint programme.

The research made clear that for different reasons this reconstruction cannot be used in future for fully embroidering the short blouse. I understood that for decorating or renovating this short blouse, pieces of different embroidered items were used. While comparing different patterns and pattern combinations of the material I came to the conclusion that the patterns in the middle of the front and back part were similar to tailed coif pattern and the sides of the back part and one side of the front part will make up a typical coif pattern if combined. As a result of this reconstruction, the patterns are restored and assembled into two-tailed coif embroidery patterns and one coif embroidery pattern. I could not identify the origin of one significantly different detail. The motifs of the collar are also derived from patterns of the analogous short blouse because the state of the material had left it indecipherable. The patterns of netlike parts are as well in most part deduced as their existence can only be guessed by large empty areas in motifs.

For the trial embroidery work the side patterns of the short blouse, that is presumable coif pattern fragments, were made. I experimented with different embroidery techniques and

netlike surfaces that might have been in the motifs. For the materials, I used recycled linen and Madeira double silk thread and copper spangles.